

УДК (UDC) 94(477)“1941/1943”

<https://doi.org/10.21272/starovyna.2021.58.5>

НЕСТЕРЕНКО В. А.

ТЕМА ДІЙ НІМЕЦЬКИХ ПІДВОДНИХ ЧОВНІВ В ПРЕСІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ (на матеріалах “СУМСЬКОГО ВІСНИКА” 1941-1943 рр.)

У статті аналізуються матеріали газети «Сумський вісник», що видавалася в період німецької окупації у м. Суми, присвячені діям німецьких підводних човнів. Мета публікації полягає в тому, щоб показати використання німецькою пропагандою даної теми для впливу на українське населення через місцеву пресу.

Автор приходить до висновку, що газети у той час були найбільш поширеною й досить ефективною формою пропаганди на окупованих територіях СРСР й України, порівняно, наприклад, із радіо та кіно, оскільки дозволяли охопити значну частину міського й сільського населення. Найбільше уваги діям німецьких підводних човнів пропаганда приділяла з лютого по вересень 1942 р. у зв'язку з їх успішними діями біля східного узбережжя Північної Америки. Інформація подавалася досить оперативно і, в цілому, відповідала дійсності. Саме преса, порівняно з іншими засобами пропаганди, охоплювала значно більшу аудиторію.

Ключові слова: пропаганда, німецькі підводні човни, преса, «Сумський вісник».

Пропаганда завжди була невід'ємною частиною війни. Її складовою завжди були возвеличення успіхів й «героїзація» дій своїх військових. Приклад окремих особистостей й окремих підрозділів мав надихати маси до самопожертви в ім'я ідеї, за ради якої велася «справедлива» війна. Особливо важливим це стало у ХХ ст., коли армії стали масовими, а війни тотальними.

Питання пропаганди, в тій чи іншій мірі, торкалися у своїх працях В. І. Дашичев [18], М. Михайлюк [59], Р. Сесіл [1], К. Беркгоф [7], В. Косик [56], В. О. Шайкан [75], М. В. Коваль [55], А. В. Скоробогатов [67], Д. М. Титаренко [72], В. А. Нестеренко [8]. Важливе місце у висвітленні дій підводних сил Німеччини в роки другої світової війни й співставлення даних, що подавалися у засобах пропаганди, має праця Карла Деніца [54].

Мета даної публікації - показати використання німецькою пропагандою дій підводних човнів крігсмаріне для впливу на українське населення через місцеву пресу, на прикладі газети «Сумський вісник».

У 1938 р. А. Гітлер видав директиву, яка визначала взаємодію Міністерства пропаганди й Верховного командування вермахту (ОКВ). З початком війни з СРСР до цієї роботи було підключене міністерство у справах східних окупованих областей А. Розенберга. У складі усіх трьох відомств були створені відділи пропаганди. У зоні ведення бойових дій створювалися роти пропаганди. В Україні їх діяльністю керував відділ пропаганди «U» (Україна), створений при штабі командувача оперативним тиловим районом групи армій «Південь». Він забезпечував функціонування й контроль місцевої

Нестеренко Вадим Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент, Сумський державний університет (Україна). ORCID: 0000-0002-0469-3671.

преси, радіо, кінотеатрів й т.п. в областях, які перебували під управлінням військової адміністрації - військова зона України (Чернігівська, Сумська, Харківська, Луганська, Донецька області).

Найважливішим засобом пропаганди у той час, який міг охопити значні маси міського й сільського населення, була преса. В областях військової зони України виходило кілька десятків газет, які можна поділити на районні та міські. В Сумській області виходили: «Відродження» (Ромни), «Визволення» (Конотоп), «Новий час» (Шостка), «Голос Охтирки» (Охтирка), «Путивлянин» (Путивль), «Лебединський вісник» (Лебедин), «Сумський вісник» (Суми). Вони видавалися з дозволу комендатур міськими і районними управами з використанням технічної бази радянських видань. В якості редакторів й авторів значної кількості матеріалів залучалися представники місцевої інтелігенції.

Розглянемо структуру подачі матеріалів на прикладі газети «Сумський вісник». Пересічно газета виходила двічі на тиждень й складалася з чотирьох аркушів. Перший, другий й у значній мірі третій аркуші містили матеріали загальнополітичного характеру: хід військових дій на різних театрах війни, зовнішньополітичні події, діяльність А. Гітлера й різних німецьких установ, визначні події й свята тощо. Ці матеріали формувалися централізовано, згаданими вище німецькими установами. Частково третій й четвертий - переважно про місцеве життя, діяльність місцевих органів влади, оголошення.

Важливе місце відводилося ходу бойових дій. Серед іншого, висвітлювалися й дії німецьких підводних човнів. Війна велася вже два роки. У війні на морі проти Великобританії, як відомо, важливе місце відводилося саме підводним човнам. Вони мали забезпечити блокаду британських островів шляхом знищення торгового флоту. У початковий період війни німецькі підводники добилися вражаючих успіхів. Це активно використовувала пропаганда. Тому, коли почалася війна з СРСР сюжети про підводну війну з'явилися і на шпальтах газет, що виходили на окупованій території.

Інформація про дії німецьких підводних човнів на сторінках «Сумського вісника» з'явилася у першому номері газети від 19 жовтня 1941 р. Як на той час вона була досить оперативною. Подане «Зведення Головного командування германських озброєних сил» за 15-17 жовтня того ж року. Подібні «зведення» пересічно за триденний період були постійною рубрикою. Так, за 15 жовтня повідомлялося про потоплення біля входу в Гібралтар підводним човном англійського морського «винищувача» (есмінця - авт.) [21]. У наступному числі від 22 жовтня подане зведення за 18-20 жовтня. У ньому під 18 жовтня серед іншого згадано, що «міцно охороняємий караван судів», який йшов з Північної Америки був атакований німецькими підводними човнами «після його вступу у зону блокади» й потоплено 10 торгових кораблів, з яких 3 танкери, «тоннажем в 6000 тонн». Нижче додано про потоплення німецьким підводним човном конвойного судна біля Гібралтару [22]. Не зрозуміло, останнє - це нова інформація, чи повтор з попереднього номера. У зведенні за 21 жовтня, вміщеному номері газети від 26 жовтня, повідомлялося про потоплення підводними човнами в Атлантичному океані 7 ворожих торгівельних пароплавів загальним тоннажем 38200 брутто-тонн

(далі - бр.-тн.) та пошкодження торпедою великого китобойного судна «Свенд-Файн». За 23 жовтня - про потоплення 4 суден на 32 тис. бр.-тн. [23].

У номері газети від 5 листопада подано зведення за 31 жовтня - 3 листопада 1941 р. Розповідалося, що «в боротьбі проти британського постачального пароплавства» підводні човни потопили 6 торгових кораблів тоннажем 27 тис. бруто-тонн, «одного винищувача і два конвойних судна» й пошкоджено торпедою «британську канонерську лодку». Під «винищувачем» вочевидь мався на увазі есмінець. За друге листопада наводяться узагальнені цифри втрат тоннажу британського флоту у жовтні 1941 р.: морськими й повітряними силами знищено 441300 бр.-тн., з яких 255200 - підводними човнами [24]. У зведенні за 4 листопада 1941 р. повідомлялося про знищення в Атлантичному океані підводними човнами 11 ворожих кораблів загальним тоннажем 53 тис. бр.-тн. й про пошкодження торпедами ще трьох й «винищувача» [25]. З 8 листопада - в Атлантиці потоплено 4 торгові кораблі тоннажем 28 тис. бр.-тн. [26].

У зведенні за 15-18 листопада 1941 р. детальніше розповідалося про успіхи окремих командирів. За 15 листопада: у західному районі Середземного моря «два підводні човни під командуванням капітан-лейтенантів Решке і Гогенбергера потопили авіаносець «Аркроял» і так тяжко пошкодили бойове судно «Малайя», що ворог був змушений вести його на буксирі у порт Гібралтара. За 18 листопада: в Північній частині Атлантичного та в Північному Льодовитому океанах підводними човнами потоплено чотири «озброєних ворожих пароплави, загальною водомісткістю 21000 тонн, а також одно конвойне судно» [27]. Сьогодні цю інформацію можна перевірити. Дійсно, 13 листопада 1941 р. британський авіаносець «Арк Ройял» був торпедований й затонув німецькою субмариною U-81 типу VIIC під командуванням капітан-лейтенанта Фрідріха Гуггенбергера (нім. Friedrich Guggenberger), який був досвідченим підводником й у грудні того ж року А. Гітлер нагородив його Лицарським хрестом Залізного хреста [58]. В атаці приймала участь й однотипна U-205 капітан-лейтенанта Франца-Георга Решке й спочатку вдалу атаку на авіаносець приписували йому. Потім розібралися. Ймовірно, саме тому в пропагандистських матеріалах по «гарячих слідах» сказано про атаку двох субмарин [64].

У зведенні за 26 листопада 1941 р. також згадуються капітан-лейтенанти фон-Кізенгаузен й Моор. Перший пошкодив торпедою «британське бойове судно», останній «потопив в Атлантичному океані британський крейсер важкого класу» [28]. Ганс Дидрих фон Тизенгаузен (нім. Hans Diedrich von Tiesenhausen), командир U-331 25 листопада 1941 р. потопив у районі Тобрука (Північна Африка) англійський лінійний корабель «Бархем», 27 січня 1942 р. нагороджений Лицарським хрестом [71]. Можливо, на момент публікації результати його атаки ще не були до кінця з'ясовані. Пізніше, у «Зведенні» від 27 січня 1942 р., уточнювалося, що «це був лінкор «Баргам», який затонув від трьох влучань торпедою» [31]. Йоганн Мор (нім. Johann Mohr) також був досвідченим підводником й 24 листопада 1941 р. в Центральній Атлантиці потопив англійський легкий крейсер «Дьонедін», 27 березня 1942 р. став кавалером Лицарського хреста [53]. У повідомленні крейсер помилково був віднесений до «важкого класу».

У зведенні за 12 грудня 1941 р. повідомлялося про потоплення підводними човнами в Атлантиці 4 британських кораблів, серед яких був танкер, загальним тоннажем 27700 бр.-тн. [29]. За 16 грудня - про атаку підводного човна під командуванням капітан-лейтенанта Паульсена в Середземному морі, неподалік Олександрії, з'єднання британських крейсерів й потоплення одного з них [30]. Британський легкий крейсер «Галатя» близько опівночі 14/15 грудня 1941 р. був потоплений німецькою субмариною U-557 капітан-лейтенанта Оттокара Паульсена (нім. *Otto Kar Paul'sen*) [5]. Однак під час повернення на базу субмарину протаранив союзний італійський міноносець «Оріоне» біля о. Крит, весь екіпаж загинув. Цей підводний човен і його командир стали відомі завдяки книзі Геберта Вернера «Сталеві гроби» [13]. Про потоплення у Середземному морі неподалік Олександрії британського крейсера класу «Неандер» підводним човном під командуванням капітан-лейтенанта Гейвера повідомлялося у зведенні за 19 грудня 1941 р. [32] Підтвердження цьому знайти не вдалося.

Протягом 1942-1943 рр. інформація про дії німецьких субмарин з'являлася на сторінках газети щотижня. За підрахунками автора, у 1942 р. - 73 рази, у 1943 р. - 35 (у лютому газета виходила з перервами у зв'язку з наступом Червоної армії й припинила виходити у серпні - звільнення міста). Зупинимося на деяких з них.

У «Зведенні» за 4 січня 1942 р. повідомлялося, що за грудень 1941 р. було потоплено 74 британських торговельних суден загальною місткістю 257200 бр.-тн., з яких підводними човнами - 115700 бр.-тн. [33]. За 5 січня того ж року - про потоплення в Атлантичному океані одного пароплава, а в Середземному морі - чотирьох пароплавів, у тому числі одного танкера на 20000 бр.-тн. [34]. За 12 січня - про потоплення підводними човнами в Атлантиці британського «винищувача» (есмінця), а за 14-те - про потоплення чотирьох торговельних суден в Атлантиці, які йшли в складі конвою, підводним човном під командою капітан-лейтенанта Люка [35].

У грудні 1941 р. США вступили у війну. У зв'язку з цим німецькі підводні сили розпочали операцію «Паукеншлаг» біля їх атлантичного узбережжя. Американці до цього були не готові і їх втрати були значними [54, с. 99-100]. 24 січня 1942 р. у «Зведенні» повідомлялося, що німецькі підводні човни під час «першого наступу в північно-американських водах» біля берегів потопили 18 торговельних пароплавів місткістю 125000 бр.-тн., пошкодили один пароплав і дозорне судно торпедоносцем. Особливо у цій операції відзначився підводний човен капітан-лейтенанта Гардекена, який потопив біля Нью-Йорка 8 суден, з яких 3 танкери, місткістю 53000 бр.-тн. [36]. Ці дані підтверджує К. Деніц. Він вказує, що це човен «U-123» й наводить цитату його командира з «Журналу бойових дій» [54, с. 98-99]. Вдалося знайти інформацію, що це був човен типу «IXB» і дійсно командував ним у цей період Рейнхард Хардеген (*Reinhard Hardegen*), який за ці успішні дії був нагороджений «Лицарським хрестом», а наприкінці квітня того ж 1942 р. - ще й «Дубовим листям» до нього [9]. 27 січня повідомлялося, що в західній частині Атлантичного океану з 24 січня знищено підводними човнами вже 30 пароплавів місткістю 228000 бр.-тн. [37]. 30 січня - про знищення ще 13 торгових кораблів біля північноамериканських і канадських берегів місткістю

74000 бр.-тн. Відзначився підводний човен корвет-капітана Гана [38]. 2 лютого - про потоплення німецькими підводними човнами біля берегів Канади «винищувача» (ймовірно, есмінця), західніше Гібралтара - корвета, біля узбережжя Кіренаїки і біля Мурманська - по одному дозорному судну [39]. 5 лютого - про знищення біля східного узбережжя Америки 6 торговельних суден місткістю 47000 бр.-тн., з яких один пароплав з рудою місткістю 15000 бр.-тн. Крім того, повідомлялося про атаку підводними човнами британського конвою біля Соллума з ймовірністю потоплення «одного британського винищувача» [40]. 7 лютого - про знищення біля східного узбережжя Америки ще 6 ворожих торговельних суден місткістю 38000 бр.-тн. і що при цьому особливо відзначився підводний човен капітан-лейтенанта Раша (Hermann Rasch) [41; 4]. 21 лютого розповідалося, що «в Караїбському морі один з наших підводних човнів вдерся в бухту Парія на захід від Тринідаду і потопив 2 кораблі, в тому числі одного танкера». А у «Зведенні» за 22 лютого - про потоплення в Атлантичному океані німецькими підводними човнами 17 кораблів тоннажністю 102000 бр.-тн. і підсумовувалося, що «кількість кораблів, знищених біля американських берегів зростає до 80, тоннажністю 532500 брутто-тонн» [42]. 26 лютого - про атаку німецькими підводними човнами каравану в середній Атлантиці й потоплення 7 кораблів, 2 з яких були танкерами, й пошкодження ще 6 великих кораблів [43]. Це повідомлення виділено жирним шрифтом.

У «Звідомленні» від 2 березня 1942 р. підсумовано, що у лютому підводні човни потопили 66 кораблів місткістю 448400 бр.-тн. і ще 44 важко пошкодили [44]. Це повідомлення також виділено. 12 березня, також жирним шрифтом, повідомлялося про нові успіхи німецьких підводних човнів у північно-американських водах: було потоплено 17 торговельних кораблів на 102000 бр.-тн., «великого вартового корабля й винищувача підводних човнів» [45]. Слід відмітити, що у цьому числі газети «звідомлення» розміщені не на першій сторінці, як це було до цього, а на другій. 18 березня - про потоплення у тому ж районі океану 5 торгових кораблів місткістю 41000 бр.-тн. Особливо відзначився підводний човен капітан-лейтенанта Бротьєна [46]. Загалом прізвища успішних командирів-підводників часто фігурують у матеріалах пропаганди: 21 березня - корвет-капітан Поске [47] (Ханс-Георг Фридрих «Fritz» Poske [73]), 24-го - капітан-лейтенант Моор [48] (Johann Mohr [6]), 30-го - обер-лейтенант Дігтес [49], 8 квітня - корвет-капітан Мертен [50] (Karl-Friedrich Merten [60]). 11 квітня 1942 р. коротко розповідалося про капітан-лейтенанта Таппа, який відзначився в операціях біля берегів Америки і на його «рахунку» значився 31 потоплений корабель місткістю 208000 бр.-тн., а також один винищувач і вартовий човен [51] (Erich Topp [19]).

У номері «Сумського вісника» від 17 квітня перша сторінка починалася із заголовку «Нові успіхи німецьких підводних човнів. Знову потоплено 12 американських кораблів». Нижче у повідомленні «Зі ставки фюрера, 14 квітня 1942 р.» розповідалося про атаку німецьких підводних човнів каравану, який йшов з Мурманська, й потоплення 2 американських транспотрів; про потоплення в Атлантиці 12 ворожих кораблів, з яких 7 великих танкерів. При цьому «особливо відзначилися підводні човни під командою капітан-лейтенанта Гардегена і обер-лейтенанта Лассена» [52] (Reinhard Hardegen

[65], Georg Fritz Christian Lassen [17]). У номері від 24 квітня на першій сторінці також вміщений заголовок «Німецькі підводні човни знову потопили біля східних берегів США і в Караїбському морі 18 ворожих кораблів». У самому повідомленні «зі ставки фюрера від 20 квітня» розповідалося про дії німецьких підводників у Середземному морі, а також у вищезазначених районах Атлантики, де особливо відзначився капітан-лейтенант Мюцельбург [62] (Rolf Mutzelburg [10]). У номері газети від 6 травня у заголовок винесено результати бойової діяльності німецьких військових моряків за квітень: «Німецька флотія підводить славний квітневих підсумок - постачальне пароплавання Великобританії США втратило 104 торговельних кораблі, місткістю в 585500 бр.-тонн». Нижче в статті жирним виділена інформація про те, що 76 кораблів місткістю 548800 бр.-тн. потоплено підводними човнами [61].

Таким чином, успішні операції німецьких субмарин у перші місяці 1942 р. призвели до певних змін у пропаганді. На сюжетах про їх дії стали акцентувати увагу спочатку шляхом виділення у тексті жирним шрифтом, потім через заголовки. Також відбулося розширення обсягу матеріалів про них, зі згадками прізвищ найбільш вдалих командирів - персоніфікована героїзація. Пізніше, поряд з виділенням у загальній інформації, з'являються окремі статті й ілюстративний матеріал у формі фотографій та карикатур.

У номері від 10 травня 1942 р., крім вже традиційного бравурного заголовка про знищення 22 торговельних кораблів, вперше вміщене фото з підписом: «Підводний човен після переможного походу повертається на свою базу» [63] (Мал. 1).

В газеті від 17 травня того ж року, крім звичайних повідомлень про успішні атаки німецьких субмарин на каравани противників, вміщена тематична стаття: «Крик з Вашингтону: «Знищуйте підводні човни!»» У ній наведена цитата зі статті колишнього начальника морських сил США адмірала Штарка в газеті «Дейлі Мейль» про те, що для союзників підводні човни - це небезпека номер один [57]. У номері від 27 травня вміщено відразу дві публікації на цю тематику. У першій - «Нові перемоги німецьких підводних човнів» - наводиться статистика про потоплення 23 кораблів в американських водах й про проникнення німецького підводного човна через затоку Св. Лаврентія до ріки Св. Лаврентія. У другій - «Небезпека німецьких підводних човнів» - знову повторюються висловлювання американського адмірала Штарка й додані слова фюрера з останньої промови в Рейстазі про зростання чисельності підводних човнів у Німеччині. Вгорі над цими матеріалами вміщено фото з написом: «Німеччина шанує своїх героїв. Капітан-лейтенант Леман-Віллендрок, один із найвидатніших командирів німецьких підводних човнів, у робітників, які працюють на будівництві підводних човнів» [70, 1942, 2 травня] (Мал. 2).

У номері «Сумського вісника» від 5 червня 1942 р. на першій сторінці вміщено заголовок «Німецька військова, морська і повітряна флотія в травні потопили 177 ворожих кораблів, містотою 924.000 бр.-тонн, а також важко пошкодили 66 кораблів». Нижче, в матеріалі публікації, ці цифри повторено й уточнено, що в цих успіхах особливо відзначилися підводні човни, які потопили 140 кораблів на 767400 бр.-тонн, а в операціях біля американського

берега - особливо човен під командою капітан-лейтенанта Вінтера (Werner Winter [11]). Також вміщено фото (Мал. 3) [70, 1942, 5 червня].

У номері за 12 червня того ж року вміщена карикатура на цю тему з написом: «Черчілль Рузвельту: чим більше потоплено кораблів, тим вище підіймається вода...» (Мал. 4) [70, 1942, 12 червня].

17 червня на другій сторінці газети вгорі подано замітку під заголовком «На перше червня потоплено 17,78 мільйона бр.-тонн». Це загальні цифри втрат англо-американського торговельного флоту, за підрахунками німців, від початку війни до 1 червня 1942 р. Вказано також, що біля берегів Північної Америки на 1 червня підводні човни потопили 350 ворожих кораблів на 2237000 бр.-тн. [70, 1942, 17 червня]. Однак автори матеріалів мабуть зрозуміли, що для більшості населення окупованих областей не пов'язаного з морем ці цифри і поняття незнайомі. Тому в «Сумському віснику» на четвертій сторінці у рубриці «Словник сучасних подій» була вміщена стаття «Що таке брутто-реєстрова тонна?», в якій на прикладах пояснювалося скільки і якого вантажу може перевозити пароплав на 10000 бр.-тн. [70, 1942, 28 червня].

12 липня 1942 р. в газеті на другій сторінці була вміщена ще одна карикатура з написом: «Кошмарні сни Рузвельта й Черчіля. Щораз частіше затоплювання німецькими підводними човнами торговельних кораблів на Атлантийському Океані й навіть під східними берегами Америки так налякало обох воєнних під'юджувачів, що лежать тут укупі на одному ліжку, що вони іноді мають справжні кошмари» (Мал. 5) [70, 1942, 12 липня]. 16 серпня - ще одна карикатура з написом: «Взаємно-протилежні напрямки. Крива потоплення військового тоннажу йде вгору, Черчілль і Рузвельт летять униз» (Мал. 6) [70, 1942, 16 серпня].

Однак з серпня 1942 р. увага до дій на морі почала відходити на другий план у зв'язку з розгортанням німецького наступу на Сталінград. Так, у числі від 2 вересня під великим заголовком «Німецькі війська знаходяться в 25 кілометрах від Сталінграда» вміщено підзаголовок «Підводні човни потопили 30 ворожих кораблів, містотою в 181.000 бр.-тонн» [70, 1942, 2 вересня]. У номері від 11 вересня на другій сторінці - коротка стаття «Товари припливають до берегів Фльориди», в якій розповідалося про потоплення підводними човнами чотирьох кораблів біля узбережжя цього американського штату. Над статтею подано фотографію з написом: «На нашій світлині показано бетоновий бункер для німецьких підводних човнів на узбережжі каналу» (Мал. 7) [70, 1942, 11 вересня].

13 вересня газета вийшла зі статтею на дві колонки на другій сторінці, в якій розповідалося про переваги підводних човнів Німеччини часів Другої світової війни порівняно з часами Першої світової. Вказано, що вони стали більшими, технічно досконалішими, що забезпечило їм дальність плавання, міцнішими за рахунок зварного корпусу, отримали торпеди більшого калібру. Публікація мала на меті пояснити успіхи їх дій й завершувалася пропагандистським штампом: «Черчілль та Рузвельт щоденно почувають на собі наслідки цих із зовнішнього боку так мало змінених підводних човнів» [66]. У ще одному вересневому номері, від 23 числа, інформація про дії підводників знову винесена у заголовок на першу сторінку газети. Нижче у

двох «надзвичайних повідомленнях» подана інформація про потоплення ними 19 вересня біля західних берегів Америки і в затоці Св. Лаврентія 19 ворожих кораблів, одного буксирного пароплава і про пошкодження ще трьох, а 20 вересня - потоплення 5 кораблів і пошкодження двох есмінців [68]. Подібна публікація вміщена і 30 вересня 1942 р. У ній досить детально розповідається про атаку каравану в північній Атлантиці, а також потоплення кораблів біля берегів Африки й Америки [15]. 4 жовтня газета у передовій статі наводила загальні данні про втрати британського й американського флотів за вересень 1942 р. Зокрема, на рахунок підводних човнів віднесено потоплення 126 кораблів на 769200 бр.-тн. і вказано, що перевищено «рекордну травневу цифру» [12]. В номерах за жовтень-грудень інформація про успіхи підводного флоту Німеччини знову подавалася, як правило, на першій сторінці як головна серед інших військових подій. Так, 22 листопада повідомлялося про потоплення в Атлантиці 20 листопада 23 кораблів. Також за кілька місяців вперше названо ім'я найбільш успішного командира - капітана-лейтенанта Шнайдера (Herbert Schneider [3]) [14]. При цьому, як і раніше, про втрати власних човнів не згадувалося.

На початку 1943 р. увага пропаганди була зосереджена переважно на подіях під Сталінградом. Тому повідомлення про дії підводників відходять на другий план. У номері від 17 січня лише на третій сторінці газети подана діаграма втрат союзників з написом: «Крива смерти спільників (вгорі). Діаграма показує втрати ворожого корабельного тоннажу, потопленого німецькими підводними човнами з січня по листопад 1942 року (внизу)» (Мал. 8) [70, 1943, 17 січня]. 20 січня, знову на третій сторінці, вміщена стаття і мапа з написом: «Шлях навколо Африки (вгорі). Операц. терен німецьк. і япон. підвод. човнів (внизу)» (Мал. 9) [70, 1943, 20 січня].

27 січня, на другій сторінці, була вміщена карикатура з написом: «Валка кораблів. Вантаж на борту! Чого ми чекаємо ще, Джимм!? Лоцмана!..» (Мал. 10) [70, 1943, 27 січня].

На початку лютого 1943 р. традиційно підбито підсумки дій за попередній місяць. За січень, як сказано «не зважаючи на найтяжчі умови погоди», підводними човнами було потоплено 63 торгівельних кораблі на 408000 бр.-тн. і ще 10 торпедовано [70, 1943, 3 лютого]. Але в номерах за лютий-березень (газета виходила з перервами) пріоритет надавався подіям на Східному фронті, інформація й окремі невеликі статі про дії підводних човнів подавалися побіжно. Лише в номері від 28 березня вона знову була подана на першій сторінці під заголовком «Німецькі підводні човни вивели з ладу 32 ворожих кораблі на 204.000 бр.-тонн». Нижче, серед інших новин, переважно про військові в СРСР та Північній Африці, детальніше розповідалося про розгром каравану між Ньюфаундлендом й Англією [70, 1943, 28 березня].

В номері від 4 квітня 1943 р. названі дані про потоплені кораблі противників за березень: 149 суден на 926000 бр.-тн., з яких підводними човнами - 138 на 841600 бр.-тн. [20]. При цьому інформацію вміщено на першу сторінку й винесено у заголовок. Протягом квітня така форма подачі інформації на цю тематику домінувала.

Привертає увагу стаття вміщена наприкінці квітня того ж року на другій сторінці номера за підписом «В. Ган.» У ній розглянута тема долі потоплених кораблів (російською мовою, бо тоді газета виходила російською - авт.). Говориться, що більшість суден тоне, але не на значній глибині й пізніше їх можна підняти. Коротко розповідається про технологію підняття, а наприкінці - про те, що в майбутньому частина моря може стати сушею або люди висушать морське дно й «они будут поражаться подвигам, которые совершали народы в эту огромную, ужасную войну» [74].

У квітні «показники перемог» були значно скромнішими - 63 комерційних кораблі тонажністю у 423000, з яких на рахунку підводників на 415000 бр.-тн. і ще 18 торпедованих. При цьому вони потопили авіаносець, крейсер, три «винищувачі» та підводний човен супротивника. На другій сторінці номера вміщено фото з написом: «По приказу фюрера командующий германским морским флотом адмирал Дениц награждает капитана Гросси, командующего итальянской подводной лодкой, о героических действиях которой знает весь мир» (Мал. 11) [70, 1943, 5 мая]. Енцо Гроссі (Enzo Grossi) заявив про потоплення двох американських лінкорів у травні і жовтні 1942 р., але, як з'ясувалося після війни, це не відповідає дійсності [2].

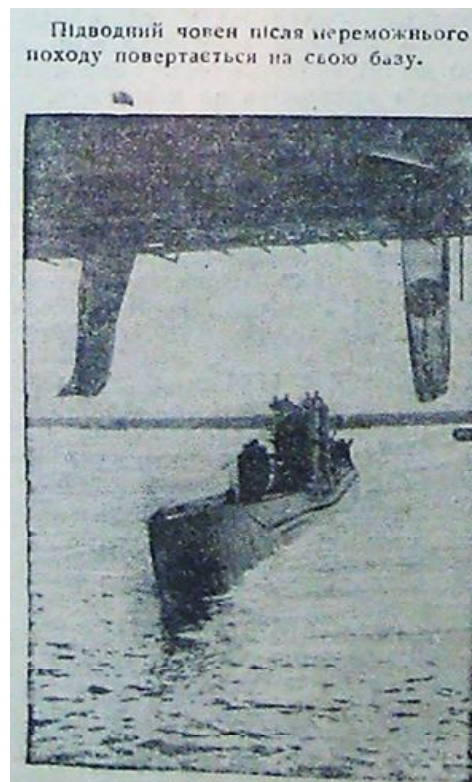
Загалом у номерах з травня по серпень інформація про підводну війну подавалася зазвичай без виділення серед хроніки бойових дій. 23 травня 1943 р. на другій сторінці була вміщена стаття «Страх перед подводной войной». У ній розповідалося про повернення підводного човна після 135-денного плавання, що подолав 40 тис. км шляху й потопив 11 пароплавів на 70000 бр.-тн. Вказано, що це стало можливим завдяки танкерам, які постачають підводні човни паливом в районах їх операцій. Основна ідея публікації у тому, що це «чудо-зброя», яка розбила усі військові плани «плутократів» [69].

У номері від 30 червня на другій сторінці була вміщена карикатура з написами: «Час квапить...» (вгорі) та «Агов, ребята, поспішайте, щоб німці не затоплювали більше, ніж ми можемо побудувати!» (внизу) (Мал. 12) [70, 1943, 30 червня]. У невеликій статті в липні тема про перевищення втрат торгового флоту союзників над будівництвом нових кораблів була розвинута. Вказано, що у травні британці й американці втратили 518000 бр.-тн. корабельного тоннажу, з яких 300000 - британці. У той час як на британських верфях було збудовано за цей час кораблів на 50 000 бр.-тн. [16]. При цьому не називалися обсяги будівництва на верфях США. До того ж ця стаття «губиться» на тлі інших матеріалів. На початку серпня серед іншого повідомлялося про потоплення підводними човнами в липні кораблів на 351.243 бр.-тн. та пошкодження торпедами ще на 30000. Але головною темою у повідомленнях зі «Ставки Фюрера» стали бої в районі Білгорода [7-, 1943, 4 серпня]. У номері від 15 серпня була вміщена карикатура з антисемітським змістом, напис: «Хаім та Ісак проміж себе: «Я маю гарний гешефт; одержавши гроші за консерви, я навантажив цеглу». «Але ж це з'сується!» «О, ні, друже! 95% за те, що цей корабель буде потоплений німецькими підводними човнами»» (Мал. 13) [70, 1943, 15 серпня].

Отже, газети у той час були найбільш поширеною й досить ефективною формою пропаганди на окупованих територіях СРСР й України, порівняно,

наприклад, із радіо та кіно, оскільки дозволяли охопити значну частину міського й сільського населення. Зведення про хід військових дій формувалися централізовано й не враховували специфіки сприйняття їх місцевим населенням. Вони були перевантажені цифровими й географічними даними, специфічними термінами. Лише у другій половині 1942 р. з'явилися статті, мапи й графіки, які мали на меті роз'яснити певні моменти підводної війни. Найбільше уваги діям німецьких підводних човнів пропаганда приділяла з лютого по вересень 1942 р. у зв'язку з їх успішними діями біля східного узбережжя Північної Америки. При цьому інформація на цю тему вміщувалася, як правило, на першій сторінці, вносилося у заголовок чи підзаголовок, в тексті виділялася жирним шрифтом. Інколи вміщувався ілюстративний матеріал у вигляді фото і карикатур. Останнє в тодішніх газетах було не частим явищем.

Інформація про підводну війну подавалася досить оперативно і, в цілому, відповідала дійсності. Крім втрат Британії і її союзників в окремих операціях, щомісяця вміщувалися узагальнені дані потопленого тоннажу. Не подавалися відомості про втрати Німеччиною підводних човнів, на відміну, наприклад, від втрат літаків. Згадки у зведеннях прізвищ командирів підводних човнів, без подання інформації про ці особистості, не давало ефекту «уособлення». Можливо, це мало компенсуватися іншими джерелами пропаганди, наприклад, випусками «Дойче вохеншау» під час сеансів у кінотеатрах. Але останні охоплювали, порівняно з газетами, значно меншу аудиторію.

Малюнок 1

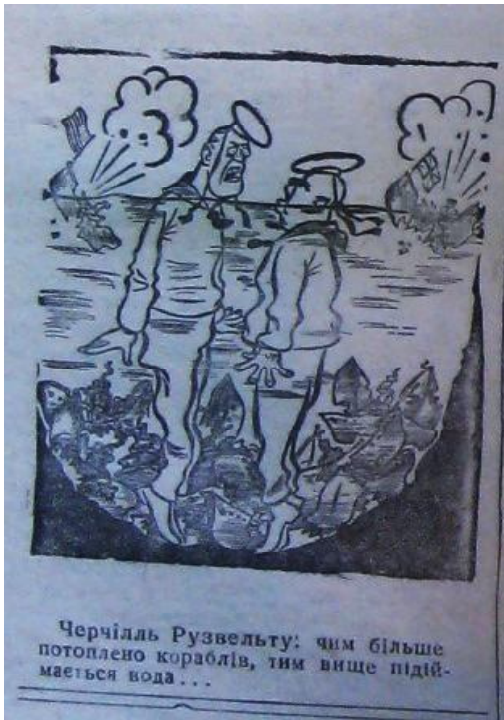

Німеччина шанує своїх героїв.
Капітан-лейтенант Леман-Віллендрок, один із найвидатніших командирів німецьких підводних човнів, у робітників, які працюють на будівництві підводних човнів.

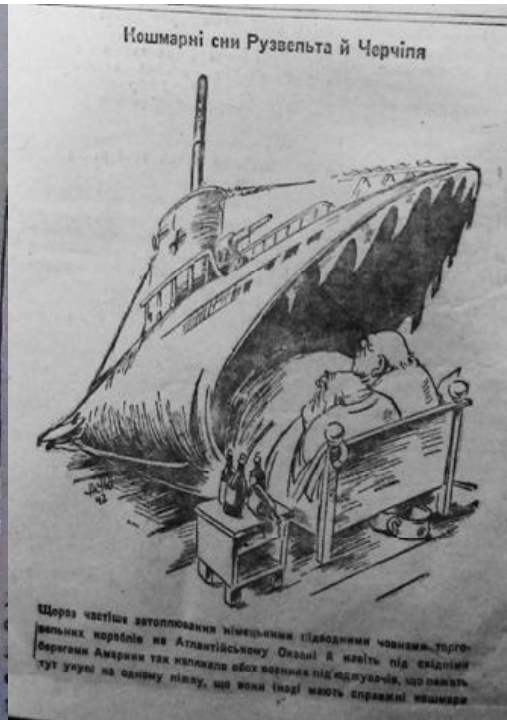
Малюнок 2

Малюнок 3

Малюнок 4

Малюнок 5

Малюнок 6

Малюнок 7

Малюнок 8

Малюнок 9

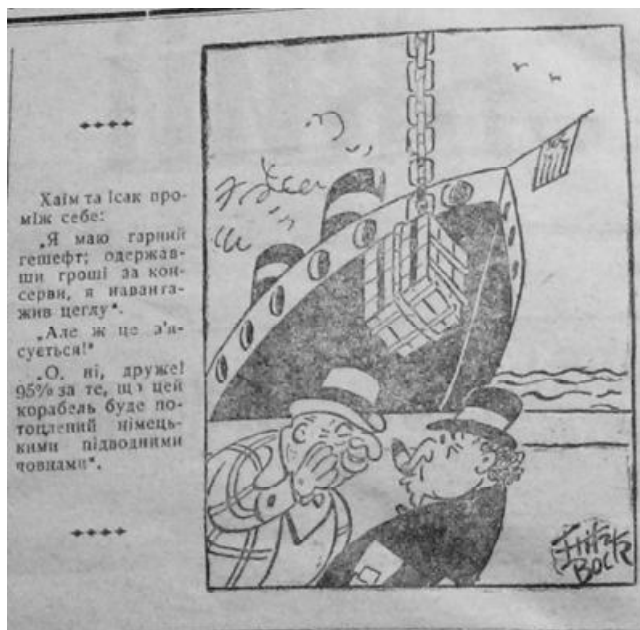
Малюнок 10

Малюнок 11

Малюнок 12

Малюнок 13

1. Cecil R. The Myth of the Master Race: Alfred Rosenberg and Nazi ideology. 1973. 266 p.
2. Enzo Grossi / https://en.wikipedia.org/wiki/Enzo_Grossi
3. Herbert Schneider / <https://uboat.net/men/schneider.htm>
4. Hermann Rasch / <https://uboat.net/men/rasch.htm>
5. HMS Galatea (1934). URL: [https://wiki.wargaming.net/ru/Navy:HMS_Galatea_\(1934\)](https://wiki.wargaming.net/ru/Navy:HMS_Galatea_(1934))
6. Johann Mohr / http://www.ubootarchiv.de/ubootwiki/index.php/Johann_Mohr
7. Karel C. Berkhoff. Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule. Cambridge, 2004. 480 p.
8. Nesterenko V. A. German Propaganda in the Military Zone of Ukraine in 1941-1943. // Propaganda in the World and Local Conflicts, 2016, Vol. (5), Is. 1, s. 30-37.
9. Reinhard Hardegen / <https://www.uboat.net/men/hardegen.htm>
10. Rolf Mutzelburg / <https://uboat.net/men/muetzelburg.htm>
11. Werner Winter / http://www.ubootarchiv.de/ubootwiki/index.php/Werner_Winter
12. Британсько-американське торговельне мореплавство за вересень втратило 1.011.700 брутто-тонн / Сумський вісник. 1942. 4 жовтня.
13. Вернер Г. Стальные гробы. Немецкие подводные лодки: секретные операции 1941-1945 гг. / Перевод с английского С. В. Лисогорского. М.: Центрполиграф, 2001. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=67616&p=1
14. Вороже мореплавство знову втратило 23 кораблі на 120.000 бр.-тн. / Сумський вісник. 1942. 22 листопада.
15. Вороже пароплавство знов втратило 14 кораблів, містотою в 104.000 бр.-тонн / Сумський вісник. 1942. 30 вересня.
16. Втрачають більше, ніж будують / Сумський вісник. 1943. 9 липня.
17. Георг Лассен / <https://uboat.net/men/lassen.htm>
18. Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма. Исторические очерки: Документы и материалы. Т. 2 : Агрессия против СССР. Падение «Третьей Империи». 1941-1945 гг., М., 1973. 664 с.
19. Еріх Топп / <https://web.archive.org/web/20101120204123/http://www.uboat.net/men/topp.htm>
20. За березень німецької зброєю потоплено щонайменше 149 суден на 926.000 бр.-тн. / Сумський вісник. 1943. 4 квітня.
21. Зведення Головного командування германських озброєних сил // Сумський вісник.

52. Зі ставки фюрера, 14 квітня 1942 р. // Сумський вісник. 1942. 17 квітня.
53. Иоганн Мор. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
54. Карл Дениц Немецкие подводные лодки во второй мировой войне. М.: Военное издательство министерства обороны, 1964. 200 с.
55. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945) // Україна крізь віки: В 15 т., К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999, Т. 12. 336 с.
56. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. 684 с.
57. Крик з Вашингтону: «Знищуйте підводні човни!» / Сумський вісник. 1942. 17 травня.
58. Кудрявый среди лысых или о Фридрихе Гугунберgere... / Битва за Атлантику. URL: <https://olt-z-s.livejournal.com/75700.html>
59. Михайлюк М. Німецька пропаганда в Україні // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова колегії), Г. В. Боряк, Ю. А. Левенець, В. М. Литвин, О. Є. Лисенко (відп. ред.), О. С. Онищенко, О. П. Реєнт, П. Т. Тронько; Рецензенти: О. С. Рубльов, В. Ф. Шевченко. НАН України. Інститут історії України, К.: НВП «Видавництво «Наукова думка, НАН України», 2011, Кн. 1. С. 644-658.
60. Немецкий офицер-подводник корветтен-капитан Карл-Фридрих Мертен / <https://waralbum.ru/156326/>
61. Німецька фльота підводить славний квітневих підсумок – постачальне пароплавання Великобританії й США втратило 104 торговельних кораблі, місткістю в 585500 бр.-тонн / Сумський вісник. 1942. 6 травня.
62. Німецькі підводні човни знову потопили біля східних берегів США і в Караїбському морі 18 ворожих кораблів // Сумський вісник. 1942. 24 квітня.
63. Нові успіхи підводних човнів / Сумський вісник. 1942. 10 травня.
64. Последний поход. URL: http://wunderwafe.ru/Magazine/MK/2001_04/22.htm
65. Райнгард Гардеген / http://www.ubootarchiv.de/ubootwiki/index.php/Reinhard_Hardegen
66. Розвиток німецьких підводних човнів / Сумський вісник. 1942. 13 вересня.
67. Скоробогатов А.В. Харків у часи німецької окупації (1941-1943). Х.: Прапор, 2004. 368 с.
68. Спільними діями підводної фльоти й літунства потоплено 57 ворожих торговельних кораблів і 6 військових кораблів / Сумський вісник. 1942. 23 вересня.
69. Страх перед подводной войной / Сумской вестник. 1943. 23 мая.
70. Сумський вісник. 1941-1943.
71. Тизенгаузен, Ганс Дидрих фон. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
72. Титаренко Д.М. Умови функціонування окупаційної преси Харківщини (1941-1943 рр.) // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України, К., 2002, Вип. 6, С. 218-221.
73. Ханс-Георг Фридрих «Fritz» Poske / [https://deru.abcdef.wiki/wiki/Friedrich_Poske_\(Marineoffizier\)](https://deru.abcdef.wiki/wiki/Friedrich_Poske_(Marineoffizier))
74. Что происходит с потопленными судами / Сумской вестник. 1943. 28 апреля.
75. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни. Кривий Ріг, 2005. 466 с.

References

1. Cecil R. The Myth of the Master Race: Alfred Rosenberg and Nazi ideology. 1973. 266 p.
2. Enzo Grossi / https://en.wikipedia.org/wiki/Enzo_Grossi
3. Herbert Schneider / <https://uboot.net/men/schneider.htm>
4. Hermann Rasch / <https://uboot.net/men/rasch.htm>
5. HMS Galatea (1934). URL: [https://wiki.wargaming.net/ru/Navy:HMS_Galatea_\(1934\)](https://wiki.wargaming.net/ru/Navy:HMS_Galatea_(1934))
6. Johann Mohr / http://www.ubootarchiv.de/ubootwiki/index.php/Johann_Mohr
7. Karel C. Berkhoff. Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule. Cambridge, 2004. 480 p.
8. Nesterenko V. A. German Propaganda in the Military Zone of Ukraine in 1941-1943. // Propaganda in the World and Local Conflicts, 2016, Vol. (5), Is. 1, s. 30-37.
9. Reinhard Hardegen / <https://www.uboot.net/men/hardegen.htm>
10. Rolf Mutzelburg / <https://uboot.net/men/muetzelburg.htm>
11. Werner Winter / http://www.ubootarchiv.de/ubootwiki/index.php/Werner_Winter
12. Britans'ko-amerikans'ke torgovel'ne moreplavstvo za veresen' vtratilо 1.011.700 brutto-tonn / Sums'kij visnik. 1942. 4 zhovtnja.

13. Verner G. Stal'nye groby. Nemeckie podvodnye lodki: sekretne operacii 1941-1945 gg. / Perevod s anglijskogo S. V. Lisogorskogo. M.: Centrpoligraf, 2001. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=67616&p=1
14. Vorozhe moreplavstvo znovu vtratil 23 korabli na 120.000 br.-tn. / Sums'kij visnik. 1942. 22 listopada.
15. Vorozhe paroplavstvo znov vtratil 14 korabliv, mistotoju v 104.000 br.-tonn / Sums'kij visnik. 1942. 30 veresnja.
16. Vtrachajut' bil'she, nizh budujut' / Sums'kij visnik. 1943. 9 lipnja.
17. Georg Lassen / <https://uboaat.net/men/lassen.htm>
18. Dashichev V.I. Bankrotstvo strategii germanskogo fashizma. Istoricheskie ocherki: Dokumenty i materialy. T. 2 : Agressija protiv SSSR. Padenie «Tret'ej Imperii». 1941-1945 gg., M., 1973. 664 s.
19. Erih Topp / <https://web.archive.org/web/20101120204123/http://www.uboaat.net/men/topp.htm>
20. Za berezen' nimec'koï zbroeju potopleno shhonajmenshe 149 suden na 926.000 br.-tn. / Sums'kij visnik. 1943. 4 kvitnja.
21. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 19 zhovtnja.
22. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 22 zhovtnja.
23. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 26 zhovtnja.
24. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 5 listopada.
25. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 9 listopada.
26. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 13 listopada.
27. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 20 listopada.
28. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 30 listopada.
29. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 18 grudnja.
30. Zvedennja Golovnog komanduvannja germans'kih ozbroenih sil // Sums'kij visnik. 1941. 21 grudnja.
31. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 1 ljutogo.
32. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1941. 25 grudnja.
33. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 7 sichnja.
34. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 9 sichnja.
35. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 16 sichnja.
36. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 28 sichnja.
37. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 30 sichnja.
38. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 4 ljutogo.
39. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 6 ljutogo.
40. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 8 ljutogo.
41. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 11 ljutogo.
42. Zvedennja Golovnog komanduvannja ozbroenih sil Nimechchini // Sums'kij visnik. 1942. 25 ljutogo.
43. Zvidomlennja Verhovnog komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.

1942. 1 bereznja.
44. Zvidomlennja Verhovnogo komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.
1942. 6 bereznja.
45. Zvidomlennja Verhovnogo komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.
1942. 15 bereznja.
46. Zvidomlennja Verhovnogo komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.
1942. 22 bereznja.
47. Zvidomlennja Verhovnogo komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.
1942. 25 bereznja.
48. Zvidomlennja Verhovnogo komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.
1942. 27 bereznja.
49. Zvidomlennja Verhovnogo komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.
1942. 3 kvitnja.
50. Zvidomlennja Verhovnogo komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.
1942. 12 kvitnja.
51. Zvidomlennja Verhovnogo komanduvannja nimec'kih zbrojnih sil // Sums'kij visnik.
1942. 15 kvitnja.
52. Zi stavki fjurera, 14 kvitnja 1942 r. // Sums'kij visnik. 1942. 17 kvitnja.
53. Iogann Mor. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
54. Karl Denic Nemeckie podvodnye lodki vo vtoroj mirovoj vojne. M.: Voennoe izdatel'stvo ministerstva oborony, 1964. 200 s.
55. Koval' M.V. Ukraïna v Drugij svitovij i Velikij Vitchiznjanij vijnah (1939-1945) // Ukraïna kriz' viki: V 15 t., K.: Vidavnicij dim «Al'ternativi», 1999, T. 12. 336 s.
56. Kosik V. Ukraïna i Nimechchina u Drugij svitovij vijni. Parizh-N'ju-Jork-L'viv, 1993. 684 s.
57. Krik z Vashingtonu: «Znishhujte pidvodni chovni!» / Sums'kij visnik. 1942. 17 travnja.
58. Kudrjavij sredi lysyh ili o Fridrihe Gugunbergere... / Bitva za Atlantiku. URL: <https://olt-z-s.livejournal.com/75700.html>
59. Mihajljuk M. Nimec'ka propaganda v Ukraïni // Ukraïna v Drugij svitovij vijni: pogljad z XXI stolittja. Istorichni narisi / Red. kol.: V. A. Smolij (golova kolegii), G. V. Borjak, Ju. A. Levenec', V. M. Litvin, O. E. Lisenko (vidp. red.), O. S. Onishhenko, O. P. Reent, P. T. Tron'ko; Recenzenti: O. S. Rubl'ov, V. F. Shevchenko. NAN Ukraïni. Institut istorii Ukraïni, K.: NVP «Vidavnictvo «Naukova dumka, NAN Ukraïni», 2011, Kn. 1. S. 644-658.
60. Nimeckij oficer-podvodnik korvetten-kapitan Karl-Fridrih Merten / <https://waralbum.ru/156326/>
61. Nimec'ka fl'ota pidvodit' slavnij kvitnevih pidsumok – postachal'ne paroplavstvo Velikobritanii j SSHa vtratil 104 torgivel'nih korabli, mistkistju v 585500 br.-tonn / Sums'kij visnik. 1942. 6 travnja.
62. Nimec'ki pidvodni chovni znovu potopili bilja shidnih beregiv SSHa i v Karaïbs'komu mori 18 vorozhkih korabliv // Sums'kij visnik. 1942. 24 kvitnja.
63. Novi uspihi pidvodnih chovniv / Sums'kij visnik. 1942. 10 travnja.
64. Poslednij pohod. URL: http://wunderwafe.ru/Magazine/MK/2001_04/22.htm
65. Rajngard Gardegen / http://www.ubootarchiv.de/ubootwiki/index.php/Reinhard_Hardegen
66. Rozvitok nimec'kih pidvodnih chovniv / Sums'kij visnik. 1942. 13 veresnja.
67. Skorobogatov A. V. Harkiv u chasi nimec'koï okupacii (1941-1943). H.: Prapor, 2004. 368 s.
68. Spil'nimi dijami pidvodnoï fl'oti j litunstva potopleno 57 vorozhkih torgivel'nih korabliv i 6 vijs'kovih korabliv / Sums'kij visnik. 1942. 23 veresnja.
69. Strah pred podvodnoj vojnoj / Sumskoj vestnik. 1943. 23 maja.
70. Sums'kij visnik. 1941-1943.
71. Tizengauzen, Gans Didrih fon. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
72. Titarenko D.M. Umovi funkcionuvannja okupacijnoï presi Harkivshhini (1941-1943 rr.) // Storinki voennoï istorii Ukraïni: Zb. nauk. statej / NAN Ukraïni. In-t istorii Ukraïni, K., 2002, Vip. 6, S. 218-221.
73. Hans-Georg Fridrih «Fritz» Poske / [https://deru.abcdef.wiki/wiki/Friedrich_Poske_\(Marineoffizier\)](https://deru.abcdef.wiki/wiki/Friedrich_Poske_(Marineoffizier))
74. Chto proishodit s potoplennymi sudami / Sumskoj vestnik. 1943. 28 aprelja.
75. Shajkan V.O. Kolaboracionizm na teritorii rejhskomisariatu «Ukraïna» i vijs'kovoï zoni v roki Drugoï svitovoï vijni. Krivij Rig, 2005. 466 s.

Nesterenko V. A.

PhD (History), Associate Professor (Ukraine), Sumy State University. ORCID: 0000-0002-0469-3671.

THE THEME OF THE GERMAN SUBMARINES' ACTIVITIES COVERED IN THE PRESS PROPAGANDA ON THE OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE (BASED ON THE MATERIALS OF "SUMY HERALD" IN 1941-1943)

The materials of the newspaper "Sumy Herald" published during the period of the German occupation in the city of Sumy and devoted to the German submarines' activities are analyzed in the article. The objective of the publication is to highlight the usage of this theme by the German propaganda to influence the Ukrainian population through the local press. The author has come to the conclusion that newspapers were the most widespread and effective form of propaganda at that time on the occupied territories of the USSR and Ukraine. In comparison to the radio and cinema they were able to cover the considerable part of the rural and urban population. The reports concerning the conduct of military operations were produced centrally and did not take into consideration the specific nature of perceiving this sort of information by the local population. They reports were overloaded with digital, geographic data and specific terms. Only in the second half of 1942 the articles, maps and charts meant to explain certain issues of the undersea war were produced. The greatest attention to the German submarines' activities was paid by the propaganda in the period from February to September 1942. This is related to the successful actions of the German troops at the Eastern coast of the North Africa. The information concerning this theme was generally published on the first page. It was printed in the headings or subheadings, the bold font was used in the text of the article. Sometimes some illustrations in the form of photos and cartoons were used. The latter were not very common in the newspapers of that period.

The information about the undersea war was provided quite promptly and in general was accurate. Except the loses of Britain and its allies in separate military operations the general data concerning the tonnage of sunk ships was published. The information about the German submarines loses was not given in contrast to the loses of the planes, for example. The reports references to the names of the submarines' captains without providing any information about their personalities had no "personification" effect. Perhaps, it might be compensated by other sources of propaganda, for example by "Die Deutsche Wochenschau" series in the cinemas. But the latter covered a considerably lesser audience in comparison to the newspapers.

Key words: propaganda, German submarines, press, "Sumy Herald".

Отримано 12.05.2021